

NESLOVANIA O SLOVANOCH

Viera Žemberová (Prešov)

Abstrakt:

Príspevok prináša prierez 4 vedeckými názormi o etnogenéze Slovanom od 6. storočia. Výklad existencie Slovanov sa sústreďuje na objasnenie ich príchodu a rozšírenia po Európe prostredníctvom tézy geografický priestor, lingvistika a reč, keramika a materiálnu kultúru, hmotné dokumenty a antropológia. Ani jeden z prístupov neposkytuje vyčerpávajúci výklad odkiaľ prišli a kým boli formovaní na území kontinentu.

Kľúčové slová: dejiny, etnikum, jazyk, materiálna kultúra, priestor

Non-Slavs About Slavs

Abstract:

The article deals with four scientific opinions about ethnogenesis of the Slavs beginning the 6th century. The interpretation of the existence of the Slavs is focused to explanation of their arrival and expansion in Europe through theses of geographic area, linguistics and language, ceramics and material culture, material documents and anthropology. None of these approaches do not offer comprehensive interpretation from where did they come and who shaped them within the continent.

Key words: history, ethnicity, language, material culture, area

Sústredená pozornosť, aká sa venuje výskumu slovanského „sveta“ posledné desaťročia by mala v širších súvislostiach dejinných procesov pôsobiť aj ako jedna z reálnych odpovedí, ale aj funkčných nápodiev o tom, ako sa dostať zo stavu, ktorý slavistická obec na svojich zjazdových rokovaníach označila za krízu predmetu, metodológie a za dôsledok generačného konceptu štúdia slavistiky, ale aj za stratu dôsledného dostredivého výskumu genézy a rozvíjania sa slovanského sveta v európskom spoločenskom, ekonomickom a kultúrnom priestore. Napokon ide v serióznom heuristickom výskume o otázky latentné už aj tým, že materiálové zázemie si uchováva spravidla nie jednu „ponuku“, na ktorú archívne či iné inštitúcie po roky svojho trvania a uchovávaní materiálu vytvárajú vhodné podmienky aj prostredie, aby pôsobila či spolupôsobila ako invenčný komponent napredovania vo výskume „témy“ ako univerzálneho a všestranne prijímaného „dejinného“ celku. Azda i preto križovatka slavistického výskumu jedným smerom, smerom k nachádzaniu nových a ďalších dokumentov ponúka do budúcnosti

oporný bod predovšetkým v metodológii jestvujúceho slavistického výskumu. A toto želanie možno uskutočniť zvlášť vtedy, keď sa epicentrum výskumu v jave i probléme uvoľňuje z konvencie a sústreďuje sa na nové podnety z dokumentov, alebo relativizuje jestvujúcu situáciu a prax jej výkladu azda až zotrvačného nadväzovania na tradíciu predmetu bádania.

Objektívnosť výskumnej práce, ak záleží na hodnote získaného poznania, sa overuje priesečníkom nesúrodých prístupov k javu, téme či problému. Za taký artefakt možno prijať zverejnený výskum tímu okolo **Przemysława Urbańczyka** „**Neslované**“ o počátkách Slovanů¹. Podnet, prečo má zmysel sa začítať do štyroch² výkladov slovanskej problematiky sa nachádza na prebale publikácie, pretože „*Svou příslušnost ke slovanské jazykové skupině dnes obvykle vnímáme jako samozřejmou danost. Jak ale vlastně došlo k tomu, že se polovina Evropy stala v relativně krátkém období mezi 6. a 9. stoletím „slovanskou“? Kým oni Slované vlastně byli a kde se vzali? Středoevropsí historikové a archeologové už řadu desetiletí obvykle nacházejí poměrně jednoduchou odpověď v jejich příchodu z oblastí východního Polska a západní Ukrajiny, případně Podunají. Už jen prosté upozornění na omezený populační potenciál předpokladaných výchozích regionů, jejichž obvyklé rozhodně nemohli v krátkém čase zaplavit oblast od východního Bavorska po Don a od Baltu po Řecko, ale dává tušit, že tradiční výklad je přinejmenším zjednodušující*“.

Takto vymedzená problematika javu a jeho spoločenskovedného – predovšetkým historiografického, archeologického, filologického – areálového výskumu si žiada, aby sa v každom z príspevkov lustrovalo to podstatné, čím sa tradícia alebo mýty o slovanskom čase a svete znova a opakovane, vlastne latentne otvárajú. Prítom sa v expozícii publikácie dôvodí predovšetkým atmosférou v poľskom vedeckom prostredí, vôľou a nesúhlasom rozširovať problematiku osídlenia, etnickej identifikácie až tak, že P. Urbańczyk v úvodnom slove problematiku „dejín“ slovanstva prolonguje vo „svojej“ akademickej obci takto: „*Chovám však naději, že někoho přimějí k reflexi překračující standard sporu ‚autochtonistů‘ s ‚alochtonisty*“³.

Naisto preto, že ide o štyri autentické, preto aj autonómne prístupy k slovanskému výskumu, bude užitočné priblížiť prierez základnej osi problému, ako ho

¹ Przemysław Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátkách Slovanů. 1. vydanie české. Karolinum, Praha 2011.

² POHL, W.: Počátky Slovanů – několik historických poznámek, s. 11 – 20. CURTA, F.: Utváření Slovanů. Návrat ke slovanské etnogenezi, s. 21 – 40. BARFORD P.: Pochopit neznámé: Archeologie a šíření slovanských jazyků, s. 63–88, URBAŇCZYK P.: Gordický uzel slovanství v Polsku, s. 89 – 103.

³ Przemysław Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátkách Slovanů. Poľské vydanie 2006. Preklad a epilóg Ivo Štefan. Karolinum, Praha 2011, s. 9.

odlišne „Neslovania“ metodologicky predkladajú nielen svojim kolegom diferencujúcim sa pri akceptovaní vžitej metodológie vo výskume, ale predovšetkým širokej zainteresovanej obci svojich súčasníkov.

Walter Pohl v kapitole *Počátky Slovanů – několik historických poznámek*⁴ svoj výklad slovanského javu v európskom historickom priestore začína tak a tým, že odkazuje na najnovšie práce, ktoré ho zaujali a vyšli v roku 2001⁵. Walter Pohl sa pristavil pri vymedzení spojenia *raní Slovania* (Paul Barford): považuje ho za neutrálny názov, a to preto, lebo konštatuje prítomnosť Slovanov, ale neobjasňuje azda najpodstatnejšiu skutočnosť, teda odkiaľ prišli Slovania. Názov druhej publikácie (Florin Curta: *Utváření Slovanů*), ktorá iniciovala Pohlov sústredený záujem o návraty do fundamentálneho skúmania slovanského kontextu a kontinenty sa ukotvil v informácii utváranie (formovanie) Slovanov, aby v ďalšom výklade sa naznačovalo, že pred nimi a súbežne s nimi bol v Európe niekto, kto ich „utváral“, teda formoval zvonku. Pohl pointuje Curtov bádateľský postoj, ako ho sám označil, kontroverznou otázkou: „*Kdo tedy vytvořil Slovanů?*“⁶ Latentnú kontroverznosť, ale aj invenčnosť otázky zvyrazňuje skutočnosť, že ide o hlbinné strety staršieho postoja, podľa ktorého „*jsou národy důsledkem přirozeného procesu růstu*“, aj preto zaväži proces spoločenskej konštrukcie súhrnu sociálnych fenoménov (národ, štát, sociálna trieda, skupiny, náboženstvá, kultúra), čo síce na jednej strane poskytuje „*matoucí variabilitu společenských fenoménů*“⁷, ale na druhej strane hypotetická otázka dovoľuje pohybovať sa pri klasifikovaní všetkého, čo súvisí dejinne so Slovanmi „*v jasných kategoriích*“⁸. Hľadanie genézy raných Slovanom v sebe obsahuje východisko, a to také, že „*existují jejich rozpoznatelné počátky, podobně jako je tomu u kořenů rostlin nebo řek*“⁹. Pôvabná obraznosť i naturálnosť štylistického prímeru podsúva riešenie, že ide o genézu, ktorá má blízko k výkladu, sú to „*deti z raja*“, a tak je len akceptovateľné, že pri hľadaní pôvodnej vlasti Slovanov sa najvýraznejšie prisudzuje a presadzuje „*hledání jediného kořene*“¹⁰. Návraty k dostupným záznamom

⁴ POHL, W.: *Počátky Slovanů – několik historických poznámek*, s. 11 – 21. In: P. Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátkách Slovanů. Preklad a epilóg Ivo Štefan. Karolinum, Praha 2011.

⁵ BARFORD, P.: *Raní Slované (The Early Slavs)*. Curta, F.: *Utváření Slovanů*. Historie a archeologie v regionu dolního Podunají v období 500 – 700 (The Making of the Slavs). In: Przemysław Urbańczyk: c. d., s. 12.

⁶ Walter Pohl: *Počátky Slovanů – několik historických poznámek*. In: Przemysław Urbańczyk: c. d., s. 12.

⁷ POHL, W.: c. d., s. 12.

⁸ POHL, W.: c. d., s. 12.

⁹ POHL, W.: c. d., s. 12.

¹⁰ POHL, W.: c. d., s. 12.

s pomenovaniami pre obyvateľstvo, ktoré sa považuje za slovanské, zotráva na pojme Veneti¹¹, čo Curta neprijíma za dostatočný argument, ďalej aktualizuje pojmy pre tri národy – Venethi, Anes, Sclaveni¹² – tie sa utvorili potom, čo gótsky kráľ Emaric si podmanil Venethos.

Iná skupina bádateľov sa orientuje vo výskume i tak, že si uvedomuje, že pomenovanie pre Slovanov je historicky mladé, veď jestvujú dokumenty o tom, že ide o premenlivú etnickú situáciu, preto sa treba jednak vyrovnat', potom orientovať sa v procese „sebaoznačovania“ samotného etnika, čo sa viaže na ďalšiu aktívnu výskumnú otázku, ktorá si žiada odpoveď na otázku, kde možno vymedziť v priestore kontinentu pôvodnú „pravlasť Slovanov“, alebo čo so Slovanmi pred Slovanmi. Najskôr aj v tom väzí rozhodnutie časti bádateľov považovať „Tyto obskurní počátky Slovanů v hypotetické pravlasti bývají někdy nazývány ‚etnogenezi‘“¹³.

Pohlovo zhrnutie nasleduje po tých častiach naznačovania ďalších aktuálnych podnetov, ktoré sa dotýkajú 6. storočia a Slovanov, predovšetkým jazyka, ktorým sa dorozumievali, ďalej kontaktov raných Germánov a raných Slovanov, ale aj nemeckej idealistickej filozofie, ktorá pro futuro pracovala s myšlienkou pozitívneho vývinu pre Slovanov. Walter Pohl sumuje svoje prístupy k počiatkom Slovanov do štyroch okruhov, podľa ktorých musela jestvovať pred 6. storočím kontinuita jazyka a hmotnej kultúry, „i když je asi nezbytné debatovat o tom, zda se jednalo o Slovany, ‚Slovany před Slovany‘, Protoslovany, či zda o žádné Slovany vůbec nešlo“¹⁴. Druhý záver sa venuje priestoru, v ktorom sa usadili Slovania, čo isto súvisí s presunmi germánskych kmeňov na území Rímskej ríše a nebráni to ani myšlienkou, že uvoľnený priestor obývali spoločne. Tretí Pohlov záver zaznamenáva jeho presvedčenie, že „Avaři a Slované představovali přinejmenším zpočátku komplementární formy života“¹⁵. Záver patrí stretu slovanského sveta s Byzantskou ríšou, čo malo, podľa Florina Curta, rozhodujúci vplyv na „súhrnné“ označenie „Sklavenoi, Sclavi“¹⁶.

Lexikálne utváranie sa a zjednocovanie pomenovania pre historických Slovanom ako dovnútra identické, ale neustálené etnikum priamo súvisí s jeho dejinnou genézou a najskôr aj s jeho vývinovou emancipáciou do dobového spoločen-

¹¹ POHL, W.: c. d., s. 13: „Tacitovými Venety“.

¹² POHL, W.: c. d., s. 13: odkazuje na Jordanesa: *Genetica XXXIII* 119 zo 4. storočia

¹³ POHL, W.: c. d., s. 14. „Chápaní termínu etnogeneze jako dávného počátku, kdy se jednou provždy zrodil nový lid, se podstatně odlišuje od užívání tohto pojmu v tzv. Vídeňské škole, která mu dala otevřený význam se zvláštním důrazem na trvání etnické změny“, odkazujeme na poznámku pod čiarou č. 14.

¹⁴ POHL, W.: c. d., s. 18.

¹⁵ POHL, W.: c. d., s. 19.

¹⁶ Je to súčasť Curtovho vyrovnávania sa s históriou Slovanov.

stva. Dostupné pomenovanie pre etnikum a etnikum samo zhrnul **Florin Curta** do *Utváření Slovanů. Návrat ke slovanské etnogenezi*¹⁷. Curta sa sústredil na Šafárikove názory, výskumy a závery o Slovanoch. Naznačuje, že Šafárik vo svojom prístupe k dejinám slovanstva sa inšpiroval Heglom, pre ktorého „*byla východní Evropa domovinou ‚velkého slovanského národa‘, totiž ‚etnického tělesa, jež se neprojevalo jako nezávislý prvek v posloupnosti fází, které Rozum ve světě předjal*“¹⁸. Curta svoj výklad podporuje odkazmi na Jordanesovo „vyprávění o Slovanech“¹⁹, ale kým sa sústreďí na kartografické objasňovanie svojich téz, ponúkne informáciu, podľa ktorej „*odkázal Šafárik nástupcům také velmi účinnou metodu bádání o temném věku slovanských dějin: jazykovědu*“²⁰. Aj jeho pričinením sa rozvinie sústredený výskum vykonávaný lingvistickými metódami zvlášť na prelome 19. a 20. storočia. Pomocou metód lingvistickej paleontológie sa pátra po „*prvotnom jazyku*“ Slovanov a jeho – v diferencovanom historiografickom výskume – rešpektovateľnom ukotvení v dejinnom čase a verifikovateľnom priestore. Heuristický výskum sa dotkol dvoch dostredivých miest: prvé z nich odkazuje na sprostredkované pramene a na tie, ktoré je možno označiť za autentické, lenže tie sú z doby po roku 600. Druhé dostredivé miesto výskumu pripomína, že „*žádný pramen nehovoří výslovně o Slovanoch před dobou Juliánovy vlády (...)*“²¹. Pointou Curtovho výkladu témy, ktorá sa nespolieha na lingvistické, ale areálové kontakty je konštatovanie: „*Byzantinci vytvořili ‚Slovany‘. Byzantští autoři užili výrazů ‚Sclavenoi‘ (...) a ‚Antoi‘ (...), aby vnesli řád do procesu skupinové identifikace odehrávající se před jejich očima severně od podunajské hranice. Utváření Slovanů se tedy netýkalo etnogeneze, nýbrž klasifikace a označování skupin lidí v byzantských dílech. Skupinová totožnost označovaná jako slovanskost se nezrodila v močálech pripetšských, ale ve stínu Justiniánových pevností*“²².

Kladenie otázok patrí medotodologicky medzi nevyhnutné aj efektívne prístupy k problémom, ktoré si vyžadujú práve tak heuristický materiál, ako aj poučenú abstrakciu, lebo súvisia s časom v jeho premenlivých formách a odkazoch.

¹⁷ CURTA, F.: *Utváření Slovanů. Návrat ke slovanské etnogenezi*, s. 21 – 40. In: Przemysław Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátcích Slovanů. Poľské vydanie 2006. Preklad a epilóg Ivo Štefan. Praha: Karolinum 2011. ISBN 978-80-246-1945-3

¹⁸ Citované z Curtovho príspevku, s. 21. Curta odkazuje v tejto súvislosti na prameň HEGEL, G. W. F.: *Lecture*, s. 363 – vid' poznámka pod čiarou číslo 2.

¹⁹ CURTA, F.: c. d., s. 22.

²⁰ CURTA, F.: c. d., s. 23.

²¹ CURTA, F.: c. d., s. 24.

²² CURTA, F.: c. d., s. 40.

Aj **Sebastian Brather** si kladie otázku *Byli slovanští přistěhovanci jednotnou skupinou nebo se regionálně odlišovali?*²³

Na zmienku o tom, že Slovania sa dostali na tie isté územia, kam prenikali Germáni v čase Rímskej ríše a v 7. storočí obývali spoločné územia sa možno priateľne vyrovnáť so zisteniami, aké rozsiahle územia kontinentu sú spojené s ich prítomnosťou. Na tézu o rozsiahlom území kontinentu, na ktorom sa zabývali Slovania, reaguje svojím výskumom Joachim Herrmann. Svoje tvrdenia opiera o porovnávanie hmotných kultúrnych artefaktov, aby „*Výsledkem byla teze, že do severní části střední Evropy přicházejí velká, pevně spojená homogenní uskupení různého původu, která zde vytvoří nové, uzavřené sídelní oblasti*“²⁴. Vyhodnocovať a komparovať kultúrne artefakty u obývaného územia priviedlo k výberu týchto reálií: určenie kultúrnej skupiny podľa lokality, forma a úprava keramiky, spôsob pochovávaní, typ hradísk, typ domov a odvodenie aj pomenovanie „kmeňov“, ak to zachované a dostupné reálie aj materiál dovoľovali²⁵. Dejiny slovanských predkov sa rekonštruujú podľa typu a dostupnosti pohrebísk a keramiky, čím sa rekonštruujú „pevné“ lokality a miesta ich usídlenia pri formovaní sa do „kmeňov“, teda do početných aj veľkých skupín na kontinente.

K jazyku Slovanom sa vracia **Paul Barford**, ale nesústreďuje sa na dejiny jazyka, paradoxne sa k jazyku „dostáva“ prostredníctvom archeológie, *Pochopit neznáme: archeologie a šíření slovanských jazyků*²⁶. Paul Barford rekapituluje „krízové“ miesta doterajšieho neuspokojivého archeologického výskumu, jeho objektívnej relatívnosti, ktorú spôsobili nedostatočne premyslené postoje na západe kontinentu k slovanskému problému, ten sa dlho chápal ako okrajový. Na východe kontinentu sa vďaka sile národných romantizmov a osobitých spôsobov formovania modernej etnicity spojil výskum s emocionálnym výkladom konštituovania národa. A tak akosi je prirodzené, že jazykoveda napriek svojim výrazným záujmom o dejiny jazyka si dôsledne nevšímala genézu a šírenie slovanského jazyka/slovanských jazykov na kontinente. No najväčší bod doterajšieho slovanského výskumu etnogenézy spoločenstva, ktorý sa podľa presvedčenia vedcov ocitol v „kríze“, spočíva v tom, že sa prekrývajú, no neoddeľujú presvedčivým, teda efektívnym a účinným prínášajúcim spôsobom dve odlišné jednotlivosti: prvou sú slovanské korene a druhou slovanské národy. Rozkolísanosť vo všet-

²³ Sebastian Brather: *Byli slovanští přistěhovanci jednotnou skupinou nebo se regionálně odlišovali*, s. 41 – 61. In: Przemysław Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátkách Slovanů. Poľské vydanie 2006. Preklad a epilóg Ivo Štefan. Karolinum, Praha 2011.

²⁴ BRATHER, S.: c. d., s. 41, pod čiarou doplnenie o poznámky číslo 2, 3.

²⁵ Pozri tabuľku na s. 44.

²⁶ BARFORD, P.: *Pochopit neznáme: archeologie a šíření slovanských jazyků*, s. 63 – 88. In: Przemysław Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátkách Slovanů. Poľské vydanie 2006. Preklad a epilóg Ivo Štefan. Karolinum, Praha 2011.

kých vrstvách doterajšieho výskumu vedie k latentnej tenzii národných alebo do škôl v rámci národného výskumu rozlíšených názorov a k odmietaniu iných stanovísk, či dokonca rešpektovanie iba vlastných hypotéz. Tento jednostranný prístup je známy v 20. storočí z poľských konfliktné vyhrotených bilaterálnych nazeraní na genézu slovanstva na kontinente ako na dôsledok nástupných generácií výskumníkov či národných akademických škôl, ktoré sa pridávajú pôvodných postojov. Hlbšie sa do tohto zádrheľa ponoril **Przemysław Urbańczyk**, rekonštruje a ponúka parciálne závery, ale predovšetkým objasňuje *Gordický uzel slovanství v Polsku*²⁷. Zdá sa, že jadrom „nedohovorov“ z dejín Slovanov v poľskej historiografii ostáva prítomnosť „starých“ Germánov a „starých“ Slovanov na spoločných územiach. Dejinná hypotéza a diskusie okolo nej v poľskej vede dostávala politické, emocionálne aj ideologické podložia na svoj výklad, a ten sa odvíjal spravidla od stratégie (politických) dejín moderného Poľska.

„Neslovania“ Walter Pohl, Florin Curta, Sebastian Brather a Paul Barford rozvinuli svoje výklady na rozličných dejinných materiáloch a na odlišných podložiach artefaktov spoločenskovedného významu. Pôvodne začínali od územia, areálu, pomenovania, jazyka, končili pri archeológii, aby svoje postoje považovali len za možné podnety na ďalšiu latentnú rozpravu o dávnom slovanskom svete, hodnotách slovanského kultúrneho prvku, o slovanskom etnickom a spoločenskom kontexte pre vývin a dejiny celého európskeho kontinentu. Pointa štyroch prístupov cez metodológiu spoločenských vied, ktoré majú priamy a podmieňujúci vzťah k času ostáva v tónine miernej rezignácie, pretože „*Na pravdivosti neztrácí poznámka Herwiga Wolframa*“, že „*nikdo není schopen vysvětlit, jak se v tak krátkém čase mohla stát polovina Evropy slovanskou (...). Slavizace (...)* byla něčím více než jen výsledkem migrace“²⁸.

²⁷ Przemysław Urbańczyk, keď objasňuje Gordický uzel slovanství v Polsku, s. 89 – 101. In: Przemysław Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátkách Slovanů. Poľské vydanie 2006. Preklad a epilóg Ivo Štefan. Karolinum, Praha 2011.

²⁸ Prevzaté z citátu Przemysław Urbańczyk: Gordický uzel slovanství v Polsku, s. 101, ktorý odkazuje na poznámku pod čiarou číslo 62 na s. 101: WOLFRAM, H.: The Ethno-political Entities, s. 52. In: Przemysław Urbańczyk (ed.): „Neslované“ o počátkách Slovanů. Poľské vydanie 2006. Preklad a epilóg Ivo Štefan. Karolinum, Praha 2011.